

ние, функционирование, развитие : [моногр] / Р. Г. Маннапов, Л.Г.Ахтариева. - М. : КНОРУС, 2008. - 352с.

3 Бондаренко В.А. Малые предприятия в системе кластеров [Электронный ресурс] / В. А. Бондаренко. - Режим доступа: http://www.innovbusiness.ru/content/document_r_C5FF1701-B356-4C66-BB3C-39964FC5B027.html.

4 Третьяк В.П. Кластеры предприятий / В. П. Третьяк . - М. : «Август Борг», 2005. - 105 с.

5 Доповідь про глобальну конкурентоспроможність 2010-2011. [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.weforum.org.

6 Звіт про конкурентоспроможність України 2009. Фонд «Ефективне управління»: [Електронний ресурс], 2009 - Режим доступу: www.feg.org.ua

7 Проект розпорядження "Про концепцію створення кластерів в Україні" [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

8 Хлобыстов Е. В. Оценка и моделирование экологической безопасности промышленного производства: региональный аспект. – Киев : СОПС, 2006.

9 Мамчук І. В. Формирование системы управления экологической безопасности предприятий химической промышленности в процессах реструктуризации / І. В. Мамчук // Экосистемы, их оптимизация и охрана.– Симферополь, 2011. - Выпуск 4. - С. 134-143.

10 Родионова Л. Н. Кластеры как форма интеграции инвестиционных ресурсов [Електронний ресурс] / Л. Н. Родионова, Р. Ф. Хайруллин. - 2006. Режим доступа: http://www.ogbus.ru/authors/Rodionova_4.pdf.

11 Мамчук І. В. Економічні інструменти забезпечення екологічної безпеки екологоорієнтованого хімічного кластера / І. В. Мамчук // Проблеми природокористування, сталого розвитку та техногенної безпеки регіонів: VI молод. наук. конф., 6-11 лист. 2011 р.: тези допов. - Дніпропетровськ, 2011. - С. 203-204.

12 Кравців В. С. автореф.дис.на здоб.наук.ступеня д.е.н.: спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища" / В.С. Кравців. - Київ, 2007. - 43с.

13 Мамчук І. В. Теоретичні засади формування економічного механізму забезпечення екологічної безпеки процесів реструктуризації підприємств хімічної промисловості регіону / І. В. Мамчук // Агросвіт. - № 22. - С. 74-79.

14 Мамчук І. В. Врахування та аналіз природоохоронних витрат в системі екологічного менеджменту / І. В. Мамчук, М. Ю. Абрамчук // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми, 2008. - № 3 (2). - С. 233-240.

15 Хасанов Р. Х. Синергетический эффект кластера [Електронний ресурс] / Р. Х. Хасанов - Режим доступа : <http://www.genon.ru/GetAnswer.aspx?qid=d8e5a021-f61a-4e59-aed9-84759c8fa4ca>.

В статье рассмотрен вопрос использования кластерного подхода к обеспечению экологической безопасности предприятий химической промышленности. Рассмотрены взгляды исследователей к кластерному подходу в эколого-экономических системах. Результатом кластеризации предлагается создание экологоориентированного кластера, который будет способствовать обеспечению экологической безопасности в регионе.

Ключевые слова: кластерный подход, экологоориентированный кластер, экологическая безопасность.

The article deals with the use of cluster approach to ensure the environmental safety of the enterprises of chemical industry. The views of researchers to the cluster approach have been considered in ecological and economic systems. The result of clustering is proposed as the creation of environmental oriented cluster, which will promote environmental security in the region.

Keywords: cluster approach, environmental oriented cluster, environmental safety.

Дата надходження до редакції: 28.03.2013 р.

Рецензент: к.е.н., доцент Данько Ю.І.

УДК 330.342:378.1

ОСНОВНИ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

М. Р. Терованесов, к.т.н., доцент, Донецький інститут залізничного транспорту

О.А.Кратт, д.е.н., професор, Донецький національний технічний університет

Недостатня конкретизація та неоднозначність оцінки значущості факторів, що визначають зміни в освітній системі викликають необхідність додаткового теоретичного обґрунтування.У

статті розкрито вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на систему вищої освіти. Облік факторів, що обумовлюють функціонування і розвиток вищої школи, дозволить забезпечити вдосконалення системи управління освітньою сферою, вивести національну освітню систему на новий рівень, створити умови для підвищення конкурентоспроможності і повноцінної, рівноправної участі у глобальних освітніх процесах.

Ключові слова: фактор, система вищої освіти, інерційність, глобалізація, інтеграція, інформатизація, комерціалізація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перетворення у соціально-економічному житті України обумовили необхідність реформування системи освіти. Розвиток системи вищої освіти (СВО) стає найважливішим фактором становлення економіки на новій технологічній основі, підготовки професійних кадрів, ключовим засобом формування людського потенціалу.

Як відзначає І. В. Вешнева, сьогодні активізується процес модернізації освіти, у якому особливо гостро стоїть завдання розробки характеристик, що описують дійсний стан усієї системи освіти в цілому та її окремих структурних одиниць [1, с.4]. Комплексне дослідження різноманіття факторів, що визначають розвиток СВО, їхній взаємозв'язок і взаємовплив, наслідки їх впливу на національні освітні системи, врахування інерційності, процесів, що відбуваються, дозволить розробити оптимальну модель управління освітньою сферою.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених вивченню рушійних сил, що впливають на характер і основні риси розвитку СВО, мають місце неоднозначність оцінки значущості факторів, недостатня конкретизація причин, що визначають зміни в освітній системі. Це викликає необхідність додаткового теоретичного обґрунтування даного питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми, що стосуються модернізації системи освіти і шляхів їх розв'язання, досліджували такі вчені, як Ю.Ю.Швець, О.Ю. Чередниченко, К.А. Тимченко, І.В. Лютенко, С.О.Савченко, В.В. Меженська, Ю.В. Думанський, І.Є.Белик, В.І.Астахова та інші. Так, Ю.Ю.Швець охарактеризував інноваційну складову розвитку СВО і провів класифікацію освітніх інновацій у вищій професійній освіті [2]. О.Ю.Чередниченко, К.А.Тимченко, І.В.Лютенко розглядали вплив ресурсного забезпечення освітнього процесу на можливість комплексного оцінювання якості діяльності ВНЗ [3]. С.О.Савченко і В.В.Меженська досліджували вплив економічних факторів і модель оптимального розподілу фінансових коштів вищої освіти [4]. Ю.В.Думанський та І.Є. Белик проаналізували процеси стандартизації і сертифікації, узагальнивши досвід впровадження у вищому навчальному закладі системи менеджменту якості відповідно до міжнародних стандартів [5]. В.І.Астахова вивчає фактори євроінтеграції, які пов'язані з академічною мобільністю [6].

Виділення невирішених проблем. У розглянутих наукових працях досліджено окремі риси, що відображають тенденції розвитку СВО. Але в них не конкретизовано фактори, що визначають характер освітньої сфери, не досліджено їхній взаємовплив, не враховано динаміку та інерційність аналізованих процесів. Багатоаспектність досліджень пов'язана з недостатністю вивчення властивостей і характеристик системи вищої школи та причин їх змін.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає у виявленні й аналізі факторів, що визначають характер еволюції системи вищої освіти з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємовпливу, для створення основитеоретико-методологічного обґрунтування процесів в освітній сфері.

Виклад основного матеріалу. Зміни, що відбулися наприкінці ХХст. у зв'язку з інформаційною революцією, геополітичними трансформаціями у світі, економічною інтеграцією, визначили необхідність адаптації СВО до нових соціально-економічних і політичних умов. Процес реформування пов'язаний із появою нових суспільних пріоритетів, зміною потреб суспільства й особистісних мотивацій, що вимагає адекватної модернізації вищої освіти і підвищення її якості.

Розглядаючи СВО як найважливіший суспільний і державний інститут, можна виділити фактори, що впливають на розвиток системи з боку держави, тобто внутрішньодержавні, або внутрішні, і фактори, обумовлені зовнішньополітичним впливом, тобто зовнішні.

До внутрішніх факторів належать, у першу чергу, економічні, що охоплюють стан економіки країни, її фінансової системи, рівень розвитку виробництва, науковий потенціал. У країнах із більш розвиненим технічним виробництвом інтенсивніше розвиваються освітні технології, розширюється мережа університетів і спеціалізованих вищих навчальних закладів. Розвиток СВО є пріоритетним напрямом внутрішньої економічної політики більшості держав.

Країни, освітні системи яких є визнаними лідерами, фінансують освіту у більшому обсязі, визнаючи пряму залежність ВВП від рівня освіченості населення. За даними інституту статистики ЮНЕСКО, у Західній Європі найбільшу частку національного доходу на освіту виділяють скандинавські країни, що відрізняються високою якістю освітньої системи. Наприклад, Данія

витрачає на ці цілі 8,5% ВВП. В абсолютному вираженні більше за всіх на освіту витрачають Сполучені Штати Америки (28% світових щорічних витрат на освіту) [7]. Очевидно, що науково-технічний прогрес ставить усе зростаючі вимоги до підготовки кадрів, які відповідають за своїм освітнім рівнем потребам національної економіки. Дана причина передбачає необхідність постійного вдосконалювання системи освіти.

Із факторів, що обумовлюють розвиток СВО, можна виділити внутрішньополітичні. Вони визначають освітню політику держави відповідно до курсу внутрішньої і зовнішньої політики країни. Система вищої школи, як державний інститут, глибоко інтегрована в усі сфери суспільного життя. Крім своєї основної мети, що полягає у задоволенні потреб суспільства у кваліфікованих кадрах, здатних забезпечити науково-технічний прогрес, СВО найтіснішим чином пов'язана з рівнем продуктивних сил, розв'язанням проблем зайнятості населення, підвищенням науково-технічного потенціалу, створенням нових знань, формуванням суспільства, заснованого на всебічному розвитку особистості.

Освітню політику держава реалізує через законодавчу базу, виділяючи тим самим нормативно-правові фактори, які визначають механізми розвитку СВО. Нормативно-правове забезпечення спрямоване на створення необхідних умов управління даною сферою. Досягнення зазначеної мети припускає розв'язання певних завдань, пов'язаних з організацією навчального процесу, побудовою нормативної бази ресурсного забезпечення вишів (матеріально-технічного, методичного, кадрового, інформаційного), створенням багатоканальної і багаторівневої системи фінансування вищих навчальних закладів, організацією і функціонуванням освітньої інфраструктури.

Сукупність внутрішньополітичних і нормативно-правових факторів забезпечує державне адміністративно-правове регулювання освітнього процесу. Адміністративні функції держави можна надати у такий спосіб: організаційна, тобто пов'язана з визначенням структури освітньої системи, органів управління і контролю, вимогами до матеріально-технічного, кадрового, фінансового, інформаційного забезпечення й якості освітньої підготовки; управлінська – видача приписів, що забезпечують функціонування системи; контролююча – організація перевірки відповідності результатів освітньої діяльності; координаційна – гармонізація дій усіх освітніх підсистем.

Таким чином, беручи до уваги важливу роль внутрішньополітичних і нормативно-правових факторів, можна зробити висновок, що вдосконалення й оптимізація адміністративно-правового впливу на освітню сферу є необхідною умовою розвитку СВО.

Істотним фактором, що робить вплив на функціонування СВО, є демографічний, пов'язаний із формуванням продуктивних сил суспільства. С.М.Рекуненко, досліджуючи основи становлення і розвитку трудового потенціалу, виділив параметри, що впливають на демографічну ситуацію: прогностичні показники народжуваності, смертності та старіння населення; трудова міграція; соціально-економічне становище працездатного населення; рівень безробіття; незбалансованість попиту та пропозиції на ринку праці; система підготовки і перепідготовки кадрів стосовно потреб економіки; контроль розвитку трудового потенціалу [8, с.164].

Демографічний фактор значною мірою визначає умови працевлаштування і вибору професії, впливає на можливість різних груп молоді отримати вищу освіту і зайняти гідний соціальний стан.

Демографічна ситуація залежить від подій, які відбувалися на попередніх часових етапах. Наприклад, через покоління позначаються демографічні наслідки Другої світової війни, що побічно обумовлюють диспропорції в чисельності молоді, яка вступає в життя. У свою чергу, вік початку професійної роботи, тривалість попередньої підготовки, трудове навантаження, обрана професія відбиваються на народжуваності, відтворенні населення, тобто на демографічному положенні в цілому. Очевидно, що для формування політики в освітній сфері також важливий демографічний прогноз, що враховує вимоги до здійснення освітніх соціально-економічних програм.

Таким чином, значущість демографічного фактора для функціонування СВО визначається умовами формування кадрового потенціалу країни для забезпечення сталого розвитку економіки.

Важливу роль у розвитку СВО відіграють культурні і духовно-ідеологічні фактори, які також належать до внутрішніх. Історичний досвід, культура, менталітет, національні традиції у сфері освіти обумовлюють соціальну і гуманістичну цінність освіти. Соціальна цінність відображає значущість освіченої людини в суспільстві; гуманістична полягає в можливості розвитку пізнавальних і духовних потреб людини. У той самий час у рамках системи освіти відбувається накопичення і розвиток інтелектуального і духовно-морального потенціалу країни. Еволюція суспільства є цілеспрямованою передачею культурно-історичного (виробничого, наукового і т.п.) досвіду від попереднього покоління наступному. Освіта у цьому випадку є основою виховання особистісних якостей індивіда як носія знань і культури.

Група дослідників визначає наступні соціокультурні функції освіти: відтворення куль-

турно-історичного досвіду людства і розвиток особистості та суспільства [9, с.124]. Отже, значення духовних і культурно-ідеологічних факторів проявляється у становленні СВО як соціального інституту, що діє на інтелектуальний, моральний, естетичний і фізичний розвиток особистості.

До внутрішніх факторів, від яких залежить розвиток СВО, відносяться інституціональні, що пов'язані з управлінням, регулюванням окремих сфер, галузей, економічних, суспільних відносин, а саме: фінансових, інвестиційних, науково-технічних і, деякою мірою, соціальних, а також заходів із поліпшення інститутів управління цими сферами.

Будучи частиною економічної системи, освіта не може розглядатися без урахування взаємозв'язків між економікою і суспільством. Державні та суспільні інститути, які становлять суспільно-економічну формацію, накладають певні обмеження, що визначають функціонування вищої школи.

Труднощі аналізу й урахування інституціональних факторів пов'язані з їхньою багатоаспектністю. З одного боку, вони охоплюють правові взаємини державних інститутів, з іншого, характеризують економічні взаємозв'язки. Як відзначила Н.В.Колодрубська, інституціональні фактори розвитку можуть мати різні форми прояву, але їх поєднує реалізація політики стійкого, збалансованого економічного зростання і протидії негативним тенденціям в економіці [10, с.20].

До найважливіших внутрішніх факторів, безпосередньо пов'язаних із вищою школою і визначальних для її функціонування, належить інерційність освітньої системи. Як показав хід еволюції, СВО ніколи повністю не може задовольняти суспільство в підготовці кадрів. У цьому полягає закономірність існування освітньої сфери. Цим пояснюється постійне реформування освітньої системи від моменту зародження дотепер. Якщо суспільство відчуває потребу у кваліфікованих трудових ресурсах, то, відповідно, воно буде сприяти розвитку СВО. Розвиток економіки і науки йде випереджальними темпами, тому невідповідність системи освіти й економічного розвитку також закономірні і є необхідними умовами її існування. Таким чином, стійке відставання, як невід'ємна риса функціонування СВО, проявляється як інерція.

Інерційність уявляється універсальною властивістю, що характеризує освітню систему, а тому вона відображається у вигляді ознак, властивих кожному з факторів.

Прикладом інерційності слід вважати підхід вищої школи, при якому у главу кута ставиться підготовка кваліфікованих кадрів, а не глибокі професійні знання, здатність до самоосвіти, безперервного навчання, чітке уявлення про ринок праці і конкурентоспроможність на ньому. Напри-

клад, Б.М.Данилішин і В.І.Куценко наголошували, що сьогодні в Україні гостро стоїть проблема безробітних серед дипломованих фахівців, причому в певних сферах спостерігається їх "надвиробництво", а в інших — "недовиробництво" [11, с. 34].

Можна відзначити інерційність методичного забезпечення, пов'язаного з розробкою і впровадженням навчальних програм і стандартів професійної підготовки. Нездатність системи вищої освіти вчасно реагувати на швидкозмінні суспільні процеси не відповідає потребам суспільства у підготовці кваліфікованих кадрів.

Урахування інерційності при розв'язанні питань, пов'язаних з освітніми процесами, дозволить вирішити основну проблему максимальної відповідності рівня СВО потребам суспільства із забезпечення трудовими ресурсами.

Таким чином, проведений аналіз дозволив конкретизувати основні внутрішні фактори функціонування освітньої системи. До них належать: економічні, внутрішньополітичні, нормативно-правові, демографічні, культурні і духовно-ідеологічні, інституціональні та фактор інерційності освіти. Вони є найбільш загальними і визначають розвиток будь-якої національної системи освіти. Разом із тим, існують і такі фактори, які є унікальними і характеризують особливості та відмінності освітніх систем різних країн. Вони обумовлюються геополітичним положенням держави, станом її економіки відносно світової господарської системи, національними культурними особливостями і традиціями та ін. Враховуючи неможливість уніфікації, їх розгляд доцільно проводити роздільно для кожної національної СВО.

Зовнішньополітичні фактори визначаються докорінними перетвореннями, що відбуваються у світовій економіці, і ставлять перед вищою освітою нову ціль - підготовку професійних кадрів, здатних ефективно працювати в умовах глобального ринку. Іншими словами процеси глобалізації стали головними чинниками, що визначають розвиток вищої освіти, і пов'язані із загальноекономічними тенденціями у сфері надання загальноосвітніх послуг. Прикладом прояву глобалізації є залучення національних освітніх систем у Болонський процес, метою якого є формування єдиного європейського освітнього простору.

Глобалізація в освіті, як основний фактор розвитку СВО, детально вивчалася вітчизняними і закордонними вченими. Так, З.В.Івановський, досліджуючи проблеми вищої освіти в умовах глобалізації, акцентував увагу на необхідності модернізації вищої школи для інтеграції у світову освітню систему. Разом із тим, була підкреслена необхідність збереження достоїнств національних систем освіти [12, с.110]. В.І.Байденко, аналізуючи основні тенденції розвитку вищої школи, зв'язував глобалізацію з інтернаціоналізацією, і, як наслідок, створенням

європейського загальноосвітнього простору [13,с.14]. О.Г.Петрович прояв глобалізації вищої школи розглядала через характеристику інтернаціоналізації, інтеграції, інформатизації та «вестернізації» [14, с.32].

Кожний із перелічених підходів розкриває ті або інші процеси, що відбуваються в освітній сфері і викликані глобальними змінами у світовій економіці. У свою чергу, дослідження названих ознак глобалізації показало неоднозначність їх впливу на національні освітні системи.

Для більшості вчених основним проявом глобалізації в освіті є різні форми взаємодії освітніх систем. У науковій літературі вони одержали назву інтернаціоналізації та інтеграції.

Інтернаціоналізація та інтеграція як ознаки глобалізації мають спільні риси. Обидві ці ознаки відбивають об'єднуючі тенденції, що відбуваються у СВО різних країн, тобто проявляються як ті самі процеси формування єдиного освітнього простору. Разом із тим, деякі дослідники розділяють ці аспекти і розглядають інтеграцію, на відміну від інтернаціоналізації, як більш високий рівень взаємодії, на якому відбуваються поглиблення і розвиток зв'язків між університетами на державному рівні [14,с.33]. При цьому підкреслюється, що інтеграція освітніх систем вимагає міжнародного нормативно-правового забезпечення.

Враховуючи спільність процесів, що відбуваються в освітньому просторі, які характеризують дані ознаки, збіг цілей і завдань, що розв'язуються інтеграцією та інтернаціоналізацією освіти, подібні позитивні й негативні впливи на національні освітні системи, доцільно розглядати дані аспекти глобалізації разом. Етимологічно термін «інтеграція» («інтегрування») є більш загальним і характеризує об'єднання і зближення економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії [15,с.668]. Інтернаціоналізація проявляється як об'єктивний економічний процес виникнення і розвитку зв'язків між національними економіками різних країн [15,с.676]. На думку Дж.Найт, під інтернаціоналізацією у сфері вищої освіти на національному, секторальному та інституціональному рівнях прийнято розуміти процес, при якому цілі, функції й організація надання освітніх послуг набувають міжнародного виміру [16,с.2]. Тобто інтернаціоналізацію можна розглядати як відображення інтеграції, її ознаку і властивість.

Найбільш наочно інтеграція та інтернаціоналізація вищої освіти проявляються при академічній мобільності.

Існують такі форми міжнародного співробітництва:

1) індивідуальна мобільність: мобільність студентів або професорсько-викладацького скла-

ду в освітніх цілях;

2) мобільність освітніх програм та інституціональна мобільність; формування нових міжнародних стандартів освітніх програм;

3) інтеграція в навчальні програми міжнародного виміру й освітніх стандартів;

4) інституціональне партнерство: створення стратегічних освітніх альянсів [17, с.3].

Слід зазначити, що участь у процесах академічної мобільності різних країн нерівноцінна. Так, за статистичними показниками, наведеним В.І.Астаховою [6,с.5], найбільше число студентів (близько мільйона людей) їдуть на навчання в інші країни з Китаю. Слідом за ними йдуть студенти з Південної Кореї та Індії, з більшості арабських і африканських країн. Росія посідає серед країн, що відправляють студентів на навчання, тільки десяте місце, активно залучаючи до себе не тільки вихідців з афро-азіатського регіону, але, насамперед, із колишніх республік Радянського Союзу. Найбільш привабливими для навчання країнами вважаються США, Великобританія, Франція, Австралія, Канада, в останні роки підсилюється інтерес до Японії, Туреччини, скандинавських країн. Особливий інтерес для українських студентів становить Росія, що створює сприятливі умови для вихідців із країн СНД (позаконкурсний прийом, безкоштовне навчання і багато чого іншого).

Україна в число загальнонавчаних країн, що приваблюють студентів-іноземців на навчання, не входить. За станом на 2011/ 2012 навч.р., у ВНЗ I-II рівнів акредитації навчалось 265 студентів, III-IV рівнів акредитації – 42715 (в основному з країн Близького Сходу, Південно-Східної Азії, Африки та СНД) [18]. Для порівняння, у США число студентів-іноземців у 2012 р. становило 723 тис.чол, у Німеччині – 250 тис.чол.

Якщо аналізувати переваги й недоліки інтеграційних процесів, то до безсумнівних плюсів можна віднести розширення доступності вищої освіти, розробку й уніфікацію міжнародних стандартів якості освіти, залучення сучасних технологій в освітній процес, розвиток міжнародного співробітництва, активізацію академічної і студентської мобільності, взаємодію університетів різних країн, стимуляцію їх більш динамічного розвитку.

Істотним недоліком, який повністю нівелює потенційні вигоди, є так званий «відтік мозків», тобто студенти або викладацький склад залишаються працювати в країні, що приймає. Різні умови й оплата праці, безсумнівно, ставлять країни з різним рівнем розвитку в нерівні положення, що створює загрозу втрати кваліфікованих кадрів. Так, за даними дослідження В.І.Астахової, проведеного серед великих вузівських центрів України (міста Харків, Донецьк, Львів, Луганськ, Одеса), понад 42% сьгоднішніх студентів, не

розраховуючи на професійну й особистісну самореалізацію в рідній країні, висловили припущення щодо можливості своєї еміграції за рубіж [6,с.7].

Розглядаючи глобалізацію вищої освіти як об'єктивний історичний процес, можна відзначити, що ступінь інтеграції визначає глибину та якість взаємодії освітніх систем. Завдяки інтеграції стає можливим узгодження політики у сфері освіти, створення передумов для формування єдиного освітнього простору.

Втім, слід підкреслити суперечливість словосполучення «єдиний освітній простір». Якщо в ідеалі припускати об'єднання національних освітніх систем, то даний процес у першу чергу приведе до їхньої уніфікації. При цьому відпаде необхідність в обміні досвідом, академічній мобільності, взаємозбагаченні передовим досвідом, поширенні нових технологій навчання, внаслідок чого виникає загроза деградації самої системи. Отже, поняття «єдиний освітній простір» повинне означати тісну взаємодію національних освітніх систем при збереженні їх унікальності і розвитку.

Разом із тим, уповільнення або неможливість участі в інтеграційних процесах більшості ВНЗ пов'язані з недостатнім фінансуванням, відсутністю відповідної інфраструктури з координації роботи і контрольних функцій. Крім нормативно-правової бази, інтеграційні процеси залежать від науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового, інформаційного й управлінського забезпечення. Низький ступінь інтеграції навчальних закладів у міжнародну освітню систему не дозволяє використовувати спільні освітні ресурси, що в підсумку призводить до відставання, зниження конкурентоспроможності, втрати якості, веде до замкнутості національної освітньої сфери і входить у суперечність із глобальними процесами в економіці.

Таким чином, підкреслюючи важливість інтеграційних процесів в освіті, слід зосередити зусилля на запобіганні загрози уніфікації національних освітніх систем і на підвищенні ступеня інтеграції навчальних закладів на взаємовигідних умовах.

Наступний напрям глобалізації, - інформатизація - обумовлений інформаційною революцією, що сталася наприкінці ХХ ст., і є найбільш динамічним процесом, який торкнувся освітньої сфери. Розвиток комунікативних засобів, зміна педагогічних підходів, інформатизація суспільства поставили завдання вдосконалення самої технології трансляції знання як освітнього суб'єкта в інформаційному суспільстві. Прикладом використання інформатизації у СВО є розвиток дистанційної освіти, яка, незважаючи на недоліки, сприяє перетворенню навчання на безперервний процес, що відповідає потребам швидкозмінного суспільства.

Інформатизація освіти, з одного боку, може

сприяти скороченню розриву між країнами з різним рівнем розвитку шляхом доступу до інформаційних і пізнавальних ресурсів. З іншого, недостатній ступінь інформатизації суспільства і особливо системи освіти тільки збільшить цей розрив і зробить відставання недосяжним.

Так, згідно зі статистичними даними, за числом підприємств, що мають доступ до Інтернету, Україна перебуває на останньому місці (76 %), тоді як у всіх європейських країнах, крім Румунії, цей показник у середньому перевищує 95% [19].

Відповідно до статистики Євростату, наведеної в дослідженнях С.Н.Снегової і Л.А.Македонської [20,с.85], Україна відстає від інших держав за числом персональних комп'ютерів на 100 чоловік. Цей показник в Україні становить 2,5, у Російській Федерації — 10,1; Польщі — 14,2; Франції — 37,0; Німеччині — 48,5; Японії — 82; США — 85. У загальноосвітніх навчальних закладах України — 1,3 комп'ютера на 100 учнів. Для порівняння: у Росії — 10,4; Польщі — 14,6; Франції — 38; Німеччині — 52; Японії — 86; США — 95.

Залежність системи освіти від рівня інформатизації суспільства можна розглядати як істотний недолік даного аспекту глобалізації. Безперервне вдосконалювання інформаційних ресурсів вимагає постійного відновлення матеріально-технічної бази, що в умовах країн з низьким життєвим рівнем унеможливорює відволікання додаткових коштів на освітню сферу. У свою чергу, даний недолік ставить ВНЗ цих країн у неконкурентний стан із вищими розвиненими країнами. Таким чином, розв'язання проблеми інформатизації освіти або підтримки інформатизації на належному рівні стає невід'ємною частиною освітнього процесу і перестає бути цьогохвилинною проблемою, яку можна було б розв'язати за рахунок здійснення періодичних фінансових впливань.

До складової глобалізації деякі дослідники відносять так звану «вестернізацію», тобто перевагу й експансію західної моделі суспільства та пристосування світу до цієї моделі, як було відзначено В.Л.Іноземцевим [21,с.60]. О.Г.Петрович виділяла «вестернізацію» як одну з ознак глобалізації поряд з інтернаціоналізацією, інформатизацією та інтеграцією [14,с.32]. Разом із тим, «вестернізація» характеризує не процес глобалізації СВО, а тенденції, що пов'язані не стільки із глобалізацією, скільки з еволюцією вищої школи взагалі. Історія розвитку СВО ілюструє поширення освітніх моделей, що обумовлене нерівномірністю розвитку економік різних країн, а не глобальними освітніми процесами.

Якщо підходити формально, у цьому випадку відбувається поділ суб'єктів, що беруть участь в освітньому процесі, на «ведучих» та «ведених». Для країн, що відстають в економічному розвитку, дана тенденція може розглядатися як можливість удосконалювання їхніх освітніх систем і спроба

наблизитися у цій сфері до рівня розвинених держав. З іншого боку, відбувається поступове стирання власної національної системи освіти аж до її повного знищення. Загроза ліквідації національної системи освіти, що враховує регіональні особливості, менталітет, культуру, фундаментальні дослідження, стає найголовнішим недоліком даного процесу.

Проведений аналіз складових глобалізації освіти свідчить про те, що найбільш ефективно цей процес може проходити у країнах зі зрівняним економічним рівнем, який визначає стан усіх сфер життя суспільства. Що стосується країн із низьким рівнем економічного розвитку, то глобалізація освітньої сфери являє загрозу для існування і розвитку національних систем освіти. У цих країнах глобалізація стримується, у тому числі, інерційними процесами, що відбуваються в освіті.

Найважливішим зовнішнім фактором, що впливає на СВО за сучасних умов, є комерціалізація вищої освіти. Вона викликана формуванням міжнародного освітнього ринку наприкінці минулого сторіччя. Залучення іноземних студентів для одержання освіти і надання платних освітніх послуг перетворилися на істотне джерело наповнення бюджету навчальних закладів.

Наслідком комерціалізації стала конкуренція між навчальними закладами, яку можна вважати однією з ознак комерціалізації. На активізацію конкуренції вплинули демографічні фактори, розширення мережі державних навчальних закладів, прагнення ВНЗ до фінансової автономії.

Із комерціалізацією освіти пов'язані інновації у цій сфері. Інноваційну складову також можна вважати однією з ознак комерціалізації навчальних закладів, що дозволяють вишам успішно конкурувати між собою.

Будучи потужним стимулом розвитку освітніх технологій, підвищення якості освіти та конкурентоспроможності СВО, розв'язання фінансових проблем, комерціалізація має негативні боки. Серед них падіння престижу науки і системи освіти, тому що сам диплом не свідчить про кваліфі-

кацію працівника; обмеження доступу до освіти для незаможних верств населення; зниження моральних устоїв; падіння суспільної довіри до навчального закладу.

Водночас, розширення ринку освітніх послуг, зацікавленість роботодавця у підготовці кадрів, використання ринкових механізмів, що враховують запити сучасного суспільства, вимагають урахування комерціалізації як важливого фактора, що характеризує СВО.

Висновки і перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі. Викладене дозволяє зробити такі висновки. По-перше, до основних внутрішніх факторів розвитку системи освіти належать економічні, внутрішньополітичні, нормативно-правові, демографічні, культурні, духовно-ідеологічні, інституціональні та фактор інерційності освіти. Вони є найбільш загальними і визначають розвиток будь-якої національної системи освіти. По-друге, основними зовнішніми факторами, що визначають розвиток системи вищої освіти, є глобалізація, яка характеризується процесами інтеграції, інформатизації, і комерціалізація сфери освіти. По-третє, поряд з очевидними перевагами глобалізації, що проявляються в розширенні доступу до вищої освіти, у розробці та уніфікації міжнародних стандартів якості освіти, залученні інноваційних технологій в освітній процес, розвитку міжнародного співробітництва, в активізації академічної і студентської мобільності, основними недоліками глобальних процесів є загрози, що пов'язані із втратою кваліфікованих кадрів для країн з низьким життєвим рівнем, уніфікацією національних освітніх систем, що не враховує національні особливості, менталітет, культуру і рівень розвитку окремих країн. По-четверте, облік факторів, що визначають функціонування і розвиток СВО, дозволить забезпечити вдосконалення системи управління освітньою сферою, вивести національну освітню систему на новий рівень, створити умови для підвищення конкурентоспроможності освітніх систем розвинених країн і повноцінної, рівноправної участі у глобальних освітніх процесах.

Список використаної літератури:

1. Вешнева И.В. Математические модели в системе управления качеством высшего образования с использованием методов нечеткой логики: монограф. / И.В.Вешнева. – Саратов: Саратовский источник, 2010. – 187 с.
2. Швец Ю.Ю. Концептуальные подходы к созданию инновационно-ориентированной системы по оказанию образовательных услуг и технологической поддержке инновационных процессов в территориальном воспроизводственном комплексе / Ю.Ю.Швец // Теория и практика управления. Экономика и управление. – 2012. – №1. – С.69–73.
3. Чередниченко О.Ю. Технология комплексного оценивания качества (на примере ресурсного обеспечения вуза) / О.Ю. Чередниченко, К.А. Тимченко, И.В. Лютенко // Вестник ХНТУ. Проблемы высшей школы. – 2011. – №2(41). – С.264–268.
4. Савченко С.О. Моделирование оптимального распределения финансовых средств высшего учебного заведения / С.О. Савченко, В.В. Меженская // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2011. – № 2[156]. – Ч.1. – С.264– 268.
5. Думанский Ю.В. Внедрение системы менеджмента качества в Донецком национальном меди-

цинском университеті ім. М.Горького / Ю.В. Думанский, И.Е. Белик // Університетська клініка. – 2011. – Т.7. – №2. – С.125 –127.

6. Астахова В. И. Основные тенденции развития академической мобильности украинских студентов / Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 16–19 нояб. 2010 г. / М-во образования и науки Украины, Харьк. облгосадмин., Совет ректоров вузов Харьк. региона, Нар. укр. акад. ; [редкол.: В. И. Астахова и др.] – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – 364 с.

7. Всемирный доклад по образованию 2007. Сравнение мировой статистики в области образования / Ин-т Статистики ЮНЕСКО, 2007. – 207 с.

8. Рекуненко С.Н. Актуальные проблемы развития трудового потенциала Украины / С.Н. Рекуненко // Вісн. СевНТУ: зб. наук. пр. – Сер.: Економіка і фінанси. – Севастополь. –2011. – Вип. 116. – С.163-167.

9. Реан А.А. Психология и педагогика / А.А.Реан, Н.В.Бордовская., С.И.Розум. – СПб.: Питер, 2002. – 432 с. — (Серия «Учебник нового века»).

10. Колодрубська Н. В. Інституціональні факторії економічного зростання в сучасних умовах / Н. В. Колодрубська // Економічний часопис-XXI. – 2011. – №7-8. – С.20 – 22.

11. Данилишин Б.М. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти / Б.М Данилишин., В.І. Куценко // Вісник НАН України. - 2005. - № 9. -С. 26 –35.

12. Ивановский З. В. Высшее образование в условиях глобализации / З.В. Ивановский // Глобализация и гуманитарное знание. – 2006. – №1 – С.109-114.

13. Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и болонские измерения / Под ред. В.И. Байденко. – М.: Исследоват. центр проблем качества подгот. спец., 2010. – 352 с.

14. Петрович О.Г. Глобализация системы высшего образования России: основные направления деятельности / О.Г. Петрович // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия «Социология. Политология». – 2009. – Т.9. – Вып. 2. – С. 31– 34.

15. Економічна енциклопедія: У3 т. – Т.1 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп.ред) та ін. – К.: Видавнич. центр «Академія», 2001. – 848 с.

16. Knight J. Updating the Definition of Internationalization // International Higher Education. The Boston College Center for International Higher Education. – 2003. – № 33. – С.2–3.

17. Обзор европейского опыта интернационализации высшего образования = The review of European experience of internationalization of higher education / Education, Audiovisual & Culture Executive Agency, European Commission TEMPUS, [Нар. укр. акад.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – 56 с. – (E-internationalization for collaborative learning).

18. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> Monday, 17 January 2013 22:02:05.

19. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України / Державна служба статистики України: Статистич. бюл. – К., 2011. – 49 с.

20. Снеговая С.Н. Тенденции развития дистанционного образования в Украине / С.Н.Снеговая, Л.А.Македонская // Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 1(13) – С. 84–87.

21. Иноземцев В. Л. Вестернизация как глобализация и "глобализация" как американизация / В. Л. Иноземцев // Вопросы философии. – 2004. – №4. – С.58 – 69.

Недостаточная конкретизация и неоднозначность оценки значимости факторов, определяющих изменения в образовательной системе вызывают необходимость дополнительного теоретического обоснования. В статье раскрыто влияние внешних и внутренних факторов на систему высшего образования. Учет факторов, обуславливающих функционирование и развитие высшей школы, позволит обеспечить совершенствование системы управления образовательной сферой, вывести национальную образовательную систему на новый уровень, создать условия для повышения конкурентоспособности и полноценного, равноправного участия в глобальных образовательных процессах.

Ключевые слова: фактор, система высшего образования, инерционность, глобализация, интеграция, информатизация, коммерциализация.

Lack of detail and ambiguity factors that determine changes in the educational system necessitates additional theoretical justification. The article explores the impact of external and internal factors on the higher education system. Accounting for factors that determine the functioning and development of higher education, will ensure the improvement of the management of educational sphere, bring the national education system to the next level, to create conditions for increasing competitiveness and full, equal participation in global educational processes.